

Sociološke znanosti so se zadnjih 25 let ukvarjale s temo "modernost" v dveh različnih kontekstih. Ta konteksta sta med seboj ostro ločena, vendar se zdi, če se ozremo v preteklost, da sta hkrati na nek ironičen način povezana. Na eni strani imamo raziskave, ki se ukvarjajo z *modernizacijo* z zgodovinsko-sociološkega vidika. Ta raziskovanja se ukvarjajo s splošnimi, opisnimi in razlagalnimi izsledki o pogojih in motivacijskih silah modernizacije. Analizirajo razvojne poti, ki so jih prehodile predmoderne ali tradicionalne družbe, da bi se otriesle (ali pa tudi danes mogle premagati) značilnih potez togosti, stagnacije in trmoglavosti ter se tako približale demokratično-kapitalističnim industrijskim družbam, ki jih modernizacijska teorija vsaj implicitno opisuje kot normativno zaželeno. Navkljub vsej empirični natančnosti in metodološki prefinjenosti pa bi bilo pri analizi raziskav, ki so bile izvedene v šestdesetih letih, pošteno do njihovih avtorjev, tesno sodelujočih zgodovinarjev in sociologov, Američanov in zahodnih Evropejcev, vsekakor ugotoviti, da so se osredotočili na eno samo vprašanje, namreč: "V čem so pogoji možnosti, da smo "mi" postali to, kar smo danes in da bi tudi drugi lahko sledili to pot zahodnjaštva?". V času, ko je bila raziskava o modernizaciji v šestdesetih letih v polnem razcvetu, so brez vsakršnih zadržkov enačili koncepta "modernizacije" in "pozahodnjačenja". "Državam v razvoju je bilo priporočeno, da posnemajo dosežke Zahodnega sveta. Modernizacijo so razlagali kot napredek." (1) V tem pogledu, v kritični obravnavi raziskovanja modernizacije, ki v celoti ovrednoti možnosti in perspektive takega tipa raziskav v pozitivnih terminih, Hans Ulrich Wehler svari, da je teorija modernizacije pretesno spojena s povsem določenimi cilji in vrednostnimi podmenami, da se s svojo navezanostjo na zahodni model opravičuje tudi morebitne napačne razlage ali pa celo absolutizira obstoječe razmere s ponosnim: "dosegli smo". (2)

Kontekst, v katerega je umeščen koncept *modernosti* v družboslovno-znanstvenem izgrajevanju teorije v drugi polovici sedemdesetih let, je od prvega povsem različen. V njem perspektive ne oblikuje več samozavestna skrb zahodnih družboslovnih znanosti za "druge", na katere se gladko obrača kot na "zamudnike" (dejansko pa jih poskuša ideološko "vključiti"). Nasprotno, te dejavnosti potekajo v skeptičnem ozračju skrbi "modernih" družb *zase*; pozornost namenjajo predvsem natančni samoraziskavi struktur in normativnih premis stabilnosti ter bodočemu razvoju že obstoječih "modernih" družb. Ta perspektiva prihodnosti v družboslovnih znanostih sovпада s celo vrsto zgodovinskih in notranjih discipliniranih okoliščin, med katerimi bom tukaj opozoril samo na nekatere: izkušnje politične in ekonomske krize v sedemdesetih letih; rapiden upad intelektualnega soočenja s pomembnimi tezami klasičnega marksizma; obnovljeno sprejemanje "Dialektike razsvetljenstva" kot tudi veberjan-

ske teorije "zahodnega racionalizma" skupaj z estetskimi družbeno-filozofskimi in sociološkimi simptomi, konjunkturami in prognozami prehoda v "postmoderno stopnjo razvoja zahodne kulture in družbe. V tem premiku perspektiv in kontekstov se mi ne zdi tako zelo ironično to, da so odvrnili pogled od "drugih" oz. od zgodovine k lastnim sodobnim kulturnim in strukturalnim pogojem, ampak prej to, da se situacija "modernih" družb s prav enakimi značilnostmi, za katere je modernizacijska teorija trdila, da so značilnosti "predmodernih" družb, izkaže kot blokirana, prav tako obremenjena z miti, togostmi in razvojnimi omejitvami. Vsekakor pa "modernost ni več ekskluzivni cilj, ki naj bi ga želeli posredovati s svojim razvojem drugim, ampak prej negotovo izhodišče za nadaljnji razvoj lastne ("zahodne") družbe. V tem pogledu se zdi, da poskušajo postmodernisti in neokonservativci tekmovati v točnosti svojih obojestranskih kritik glavnega koncepta modernizacije, se pravi razuma oz. racionalnosti.

V nadaljevanju bi želel skicirati posredniški položaj med modernostno evforijo in sodobnim skepticizmom. Želel bi proučiti, kako in zakaj se razlikujejo politično-moralne institucije - ki so se razvile v zahodnih družbah in ki jih motivirajo modernizacijski procesi - od struktur modernosti in zakaj se strukturam modernosti ne odzivajo (I). Proučiti, zakaj v tem doživetju nezadovoljstva, ki je sedaj osnova skoraj vseh relevantnih razprav, ne moremo najti razloga za to, da bi popolnoma odpravili fundamentalna spoznanja ali njihovo pozivanje k večji veljavnosti antimodernih moralnih principov (II). In, končno, proučiti, zakaj obstaja - v nasprotju s tem - ustrezna svoboda za nadaljnjo modernizacijo sodobnih struktur - to je za aplikacijo temeljnih načel modernizacije lastnih struktur. Upam, da bom na koncu pokazal, da daje proučevanje in uporaba teh možnosti vpogled v ozadje številnih sodobnih političnih sporov in njihovih posledic (III).

I

Kot veliko drugih fundamentalnih konceptov v družboslovnih znanostih ima tudi pojem modernosti dvojni status, namreč analitični in normativno politični. Opisuje značilnosti in hkrati vpeljuje dimenzijo vrednotenja, na osnovi katere je moč kritizirati pre- ali anti-moderne ideje ali družbene odnose kot nepopolne, zaostale, nazadnjaške itd. To sočasno empirično in normativno dvojno aplikacijo pojma "modernosti" opravičuje dejstvo, da lahko strukture, ki se razvijajo v modernih družbah, pojmujeemo kot realizacijo (čeprav omejeno) normativnih ciljev in revolucionarnih projektov, ki so jih gojile modernizirajoče elite in ideologije v preteklosti. Te snovateljske ideje moderne družbe so se v zahodnem svetu izoblikovale konec osemnajstega stoletja in so praktično dozorele v obdobju britanske industrializacije in klasične politične ekonomije, v francoski revoluciji in (kot pravi Marx) v klasični nemški filozofiji.

Navadno se domneva, da je bila normativna ideja, dominantni filozofski motiv evropskih modernizacijskih procesov (in tistih, ki so izhajali iz Evrope), osvobajanje /*Freisetzung*/ razuma in subjektivnosti. Od osemnajstega stoletja dalje

se je razvojni proces, ki se je družbeno in intelektualno oplajal z renesanso, reformacijo in razsvetljenstvom, konkretno politično institucionaliziral, kar bi shematično lahko prikazali v zaporedju: nacionalna država - ustavna država - demokratična država - država blaginje. Vsako od teh razvojnih stopenj lahko označimo kot napredno gibanje, glede na že prej omenjeno normativno razsežnost. Večno vprašanje o širjenju in krčenju meja, ki omejujejo svobodo odločanja in akcijo družbenih akterjev, se postopno "transformira v smeri ekspanzije možnosti in avtonomije". (3) Nove razsežnosti so očiščene za uporabo subjektivnega razuma akterjev, njihove opcije so narasle in večajo se možnosti tega, kar je moč doseči v akciji. Temu ustreza tudi osvoboditev na tehničnem in ekonomskem področju in povečanje možnosti prostorskih dimenzij (transport in komunikacije), časovnih dimenzij (bančništvo) in napredka v energetski sferi (fizikalno in kemijsko izkoriščanje novih energijskih virov in hitro zmanjšanje deleža človeške in živalske sile v skupni porabi energije). Iz komplementarnega zornega kota bi to lahko opisali kot proces komulativne deinstitucionalizacije, kot napredno nevtralizacijo fizičnih danosti in tradicionalnih privilegijev, ki so postali politično in filozofsko nevzdržni, kot dejansko metodično diskontinuiteto s preteklostjo. V socioloških pojmihi sta to dva procesa, ki drug drugega krepita in katerih sečišče je v modernizaciji.

En proces predstavlja osamosvajanje akterjev, organizacij in družbenih podsistemov v odnosu do drugih sistemov: proces, ki je v teoretični literaturi enotno dokumentiran s takšnimi koncepti kot so individualizacija, emancipacija, ločitev, avtonomizacija, samouprava, pretrganje itd. (5) Drugi proces predstavlja usihanje tradicionalnih dolžnosti, rutin, resnic in pričakovanj. Avtonomizirana akcija postaja neovirana, neomejena, "nenasitna" (kot pravi Marx za kapital) v iskanju in širjenju njej lastnih vrednot. Prav tako značilna kot ta dvojni proces ekspanzije možnosti in pojemanje tradicije so tudi področja akcije, ki se soočajo z razkrojem konvencionalnega. Ta področja vključujejo štiri sfere in sicer materialno produkcijo kulturno reprodukcijo, politično participacijo in birokratsko dominacijo.

a) MATERIALNA PRODUKCIJA

Z velikanskim porastom opcij, do katerih prihaja na tem področju aktivnosti, prihaja tudi do soodvisnosti med prodorom ali ekspanzijo tržnega načela (najprej na blagovni trg, nato na trg delovne sile in kapitala), načelom racionalne organizacije in načeli racionalnih metod dela, povezanih z znanstvenim raziskovanjem in izobraževanjem. Uveljavljanje teh treh načel omogoča vsem družbenim akterjem, ki so vključeni v materialno produkcijo, stalno možnost odločanja, kjer se bo kaj kupovalo ali prodajalo in kaj bo kako proizvedeno. Kajti dolgoročno si nihče v zvezi s tem vprašanjem ne more dovoliti, da bi preprosto izhajal iz konvencionalnega in običajnega.

b) KULTURNA REPRODUKCIJA

Sfera kulturnih norm in vrednot kot tudi veljavnost estetskih kriterijev je enako predmet prodornega nagnjenja k prehodnosti in inovacijam. V modernizacijskem procesu postanejo povsem neuporabne tradicionalne monopolne interpretacije ter zahteve po absolutnosti in doktrinarnem nasilju. Podobno postanejo sprejemljive tudi usmeritvene norme v znanosti, poklicih, prostočasnih dejavnostih, umetnosti, družini, spolnosti, religiji, izobrazbi itd. ter s tem predmet izbora in časovno nestabilne/premakljive.

c) POLITIKA

Totalnost tega, "kar se lahko zgodi", s čimer moramo računati in za kar pretekle izkušnje ne zagotavljajo zanesljivih pravil, se prav tako stopnjuje na področju političnih konfliktov. Če v liberalno-demokratskih političnih sistemih zavzemamo neko stališče ne glede na obliko, vsebino in interese, je to v večji meri stvar izbire in je podvrženo hitrejšim spremembam kot kjerkoli drugje.

d) JAVNA UPRAVA

Normativno pravo - ki je formalno definirano in ločeno od njegovih izvorov v običajnem pravu - in birokracija omogočata v modernih družbah državni eksekutivi, da posega z množico prepovedi in zapovedi na področje delovanja visoko specifičnih skupin, kar bi si bilo težko zamisliti le stoletje pred tem. Eksplozivno rast možnih področij delovanja državne eksekutive tukaj vzpodbuja, kot v primerih od a) do c), sistematična aplikacija in selektivna uporaba formaliziranega znanja in informacijske tehnologije, saj omogočata takojšen dostop do podatkov znotraj celotnega sistema.

Ne glede na to, kako same po sebi umevno lahko zvenijo te trditve o naraščanju izbire med različnimi družbenimi konteksti, pa so ne samo groba, marveč tudi odkrito zavajajoča in enostranska podoba realnosti modernih družbenih struktur. Te trditve bom uporabil zgolj kot kontrastno ozadje, ki mi bo omogočilo izpostaviti povsem nasprotno ugotovitev: namreč, da so prav moderne družbe tiste, za katere je najbolj značilna visoka stopnja *togosti in nefleksibilnosti*. Zato, da bi postala ta togost, ki izhaja iz možnosti, in se z njimi povečuje, čimbolj razvidna, bi predvsem opozoril na specializacijo in funkcionalno diferenciacijo. S *specializacijo* razumem v tem primeru razvoj institucij in sredstev komunikacije, ki so prirejeni nalogi ustvarjanja opcij za vsako sfero posebej in ki hkrati posredujejo družbenim akterjem kriterije za razločevanja med novo nastalimi opcijami. Vzemimo za primer samo proces ločitve "gospodinjstva" od "podjetja" in temu ustrezno tehniko "racionalnega knjigovodstva". Šele ko je ta metoda dostopna, je mogoče v ekonomskem smislu razumeti in aktivno razširiti meje takšnih možnosti in med njimi racionalno izbirati v jeziku donosnosti kapitala. Znanstveno raziskovanje, birokratska dominacija in poli-

tični, moralni in estetski diskurzi so naslednji primeri specializiranega procesa nenehnega preiskovanja novih področij. Potrebni so posebni mediji in institucije, če naj se osredotočimo na še neodkrite možnosti in če hočemo usmeriti izbor med njimi glede na kriterije, ki jih zagovarjamo. Nasploh bi lahko rekli, da nenehno širjenje opcij na prej omenjenih področjih akcije poteka hkrati, - v resnici je posredovano - z izostrovanjem selektivnih filtrov, skozi katere akcija poteka. Zato, da bi lahko izkoristili nove opcije, moramo ne samo dodatno spoznavati področja, marveč biti tudi sposobni za to, da zanemarimo "irelevantne" kriterije presoje. Nasprotna stran te ostrejšje, bolj precizno prečiščene selektivnosti, so tiste značilnosti akcije, ki jih pogosto opredeljujemo kot apatijo, ozkosrčnost, neskrupuloznost itd. Dejstvo, da se posameznik odreče "interpretaciji" /"Ausdeutung"/, ozkomiselnost, monomanija in silovita domišljavost, je po Maxu Webu Janusov obraz dlakocepske selektivnosti, k čemur pristavlja z brezupnim patosom: "Specialisti brez duha, senzualisti brez srca: Ta ničnost predstavlja raven civilizacije, (5) kakršna še nikoli doslej ni bila dosežena!". Toda očitati družbenim akterjem, da so patološko enostranski in domišljavi, pomeni samo *eno* od dveh možnih kritik modernizacije; druga se nanaša na *posledice* akcije in na družbene *razmere*, ki so rezultat takega enostranskega tipa akcije. Pomanjkanje razmišljanja o posledicah vodi k problemom reda in koordinacije in ima v glavnem za posledico porajanje anarhije, vzpodbujanje krize, ki spodkopavajo "družbeno toleranco", ki je nujna za proces modernizacije.

Drugi pomembni faktor je *funkcionalna* diferenciacija. Ta povzroča zahtevo (v nasprotju s "segmentno diferenciacijo") načelnega sodelovanja vseh akterjev ali vsaj možnosti sodelovanja vseh s specializiranimi sredstvi komunikacije njihovih podsistemov. Potemtakem ni nobene sfere družbeno ekskluzivnih funkcij (Junkerjev - za kariere oficirjev, revežev - za socialne usluge države blaginje, izobražene buržoazije, ki plačuje davke - za politične volitve in obiskovanje opernih premier), namesto tega namreč obstaja tendenca, da bi bil vsak posameznik povezan in bi imel dostop do vseh funkcionalnih sfer, pod pogojem, da se ustrezno podredi visoki selektivni shemi institucij, kriterijem in specialnim komunikacijam.

Če sedaj kombiniramo zgoraj opisane značilnosti akcije modernosti (namreč ekspanzijo opcij, specializacijo in funkcionalno diferenciacijo), je rezultat skupek koordinacij in kompatibilnosti. Šele tedaj, ko se sprostijo tradicionalni pritiski na horizont opcij, s katerimi bi lahko dejansko širili te horizonte in ko razvoj in vrednotenje teh opcij ni več privilegij ali ekskluzivna odgovornost sektorskih skupnosti specialistov, ker takšno sektorsko širjenje opcij tendenciozno vključuje "vse" - takrat se poveča razlika med tistimi zahtevami in opcijami, ki so v "lokalni" perspektivi "možne" in tistimi, ki so iz "globalne" perspektive (vseh tistih, ki ne sodelujejo, ampak ki so nazadnje prizadeti) take, da jih je moč tolerirati, asimilirati in sprejemati. Ni vse, kar je "možno", tudi "branljivo". Nekdo mora na primer opustiti kratkoročni maksimalni profit ali nekdanjo puritanskost moralne pozicije, ki jo diktira etika prepričanja, ker so

take opcije postale neasimilativne /**unzumutbar**/ za druge sfere akcije in nesprejemljive glede na nujne, vnaprej vidne posledice za samo/ega akterko/ja. Čim večji kot postane horizont "dejanskih" opcij, tem težje je ugotoviti re-fleksivne protitendence, ki bi zagotovile razumno varnost, da ostaja nikogaršnje lastno dejanje kompatibilno z "bistvenimi" premisami drugih sfer ki jih ta akcija prizadeva.

To nikakor ne pomeni, da je nujnost take koordinacije enaka za vse strateške akterje vseh podsistemov. Ravno nasprotno: družbeni odnosi sil so v asimetriji s stopnjo, do katere so akterji v različnih podsistemi prisiljeni razmišljati o kompatibilnosti in upoštevati druge. Bilo bi prav gotovo preveč drzno trditi glede na številne dane politično-ekonomske faktorje in razvojne trende, da v liberalno-demokratskih državah blaginje zahodnih industrijskih družb takšna asimetrija med investitorji ali zaposlovalci na eni strani in državno eksekutivo na drugi ni obstajala. Ta asimetrija bi se gotovo morala povečati do take stopnje, da bi politični sistemi, o katerih govorimo, dejansko postali države blaginje. Vendar pa morajo biti ne glede na tako asimetrijo vse "moderne" družbe takšne vrste, da so vsi podsistemi pod enakim pritiskom konstantnega vstopanja v odnose z drugimi sferami akcije kot tudi žrtvovanja eksploatacije deleža opcij na njihovih lastnih področjih akcij zato, da bi stabilizirali svoj odnos. Z drugimi besedami: v "modernih" družbah si noben podsistem ne more privoščiti doslednega "lahkomiselnega" obnašanja in v principu proglasiti superiorno avtoritativnost vis-a-vis vsem drugim poljem akcije. Problem je prav v tem, da so rešitve takšnih koordinacijskih problemov samo (**ex post**) dane kot sistemski *pogoji kontinuirane eksistence* in ne kot (**ex ante**) *motivi za akcijo*. To pomeni, da dejansko ni institucije, ki bi lahko proizvajala potrebne motive za koordinacijsko akcijo na oba, zakonit in zanesljiv način ali drugače, ki bi prevzela odgovornost za rešitev te naloge.

Če naivno vztrajamo na ideji, da je "modernizacija" ekvivalent samo "naraščanju opcij" in hkrati ne upoštevamo nasprotno ideje, da bi dosegli koordinacijo in kompatibilnost problemov in si tako zagotovili nadaljnji obstoj sistema, se lahko pojavi popačena slika. Nasprotna ideja je, da je neustrezne in nekompatibilne opcije potrebno s prefiltriranjem nenehno izločati (njihovo število namreč narašča hkrati s številom opcij samih). Še več: koordinacija problemov kompatibilnosti narašča z našim znanjem o oddaljenih efekti in interferencah, ki jih delne akcije lahko izzovejo pod pogoji druge, kasnejše akcije. Več kot je takšnega znanja na razpolago in bolj kot je jasno, da je pomanjkljivo znanje moč pridobiti s (čeprav zamudnim) raziskovalnim delom, tem težje se je izgovarjati na neznanje. Progresivno opravljanje tradicionalnih "*prisi*" na akcijo, ki se odvija v modernizacijskem procesu, omogoča potrebo po *omejevanju* (vendar pa si ga institucije ne morejo privoščiti), s pomočjo katerih je lahko zagotovljena kompatibilnost subjektivno izbranih akcij, ki bi sicer vodile v nestalnost in "anarhijo".

Danes so osnova, konstrukcija in upoštevanje takšnih "omejitev", ki bi lahko odigrale funkcijo združevanja in asimiliranja cele vrste vzajemno možnih opcij,

osrednje teme politične filozofije, ustavnih in politično uporabnih doktrin, prav tako kot empirične politološke znanosti. Presek relevantnih premišljanj, ki se jih bom v nadaljevanju dotaknil, je temu primerno skromen.

Predstaviti želim naslednje teze:

1. Osrednji problem modernih družb ni njihova nadaljnja modernizacija, kar pomeni nadaljnje naraščanje opcij, izbiri in možnosti akcije, marveč invencija in zagotavljanje tistih sekundarnih pravil selekcije, ki kot sintetski princip lahko varujejo koeksistenco in vzdržujejo kompatibilnost različnih horizontov opcij.

2. Takšni modeli "moderne" sinteze so podvrženi dvojnemu kriteriju adekvatnosti. Po eni strani morajo biti "moderni" v smislu, da morajo upoštevati emancipacijske možnosti racionalne subjektivnosti, po drugi strani pa morajo biti sintetični v smislu, da se izkažejo kotučinkoviti regulatorji koordinacije in kompatibilnosti. Osrednji poudarek je na kritiki takšnih koncepcij reda, ki dovolijo napako kršenja *obeh*, prvega in drugega kriterija adekvatnosti.

Provizoričen rezultat teh razmišljanj je, da karakteristike in odločilni kriteriji modernosti ne sestojijo samo iz narasta v akciji razpoložljivih opcij, ampak enako in v nasprotju z razumom, v obstoju regulativnih mehanizmov, ki uravnavajo selekcijo opcij, ki se dejansko pojavljajo na ta način, da pripeljejo te opcije v odnos harmonije, vzajemnega prilagajevanja in da druga druge ne uničujejo kot opcijo. Družbeni sistemi bi bili toliko "moderni", kolikor bi privedli do kontroliranih deintegrativnih posledic specializiranih ekspanzij kapacitet na tak način, ki sam ni regresiven in antimoderen, to je, usmerjen proti načelom ekspanzije samih kapacitet. Prav to je tisti problem, ki ga pogosteje zakrijejo kot razložijo take nedoločene formule kot je npr. formula o "liberalni ureditvi" družbe.

Obstajajo tri klasične rešitve tega problema reda, ki so povezane s ključnimi besedami "država", "trg" in "skupnost" (ali alternativno s političnimi filozofijami Hobbsa, Locka in Rousseauja). Ta stališča so "klasična" ne samo v smislu, da predstavljajo predvsem čisto neoporečne in konsistentne elaborate tistih odgovarjajočih fundamentalni idej, ampak tudi v tem smislu, da danes ne morejo odigrati praktične vloge, ampak so relevantne samo zato, da osvetlijo primere, zakajni tako.

V vseh stališčih države obstaja mnenje, da bi lahko potrebi po regulaciji in mehanizmih, ki bi zagotavljali kompatibilnost in ki so povezani z modernizacijo, to je, potrebi po redu, lahko zadostili s podelitvijo neomejene družbene moči eni družbeni agenciji, katere odločitve bi bile povezujoče in bi ohranjale mir. Vendar se ta ideja izkaže za zastarelo, če ne iz nobenega drugega razloga, potem preprosto zato, ker je red, ki naj bi ga vzpostavila država, predpostavljen v krožni obliki, kot nekaj, kar je bilo na voljo že pred oblikovanjem države /vorstaatlich/. Na čem drugem, razen takšni predpostavki, je lahko osnovana možnost vzdrževanja državne moči za ohranjanje miru? Res je, da trditev, da je problem moč obvladati po poti striktno delitve sfer med državo in civilno družbo, med ekonomijo in političnimi institucijami, še vedno inspirira liberalno misel. Toda njena moč, da prepriča tiste, ki se bojijo plašnic, s katerimi se ta

vrsta misli zavaruje tako pred konstitutivno funkcijo politične dominacije, kot tudi fenomenom družbene moči družbenih razredov in političnih konfliktov, ki nastanejo iz ekonomskih procesov, pada. Misel, da je red moč doseči preko ločitve ekonomske in politične sfere (ali skozi spontano koordinacijo znotraj sfer in med njimi, ki je pričakovana od te ločitve) sodi danes v normativnih in (predvsem) deskriptivnih izrazih na pozabljeno območje utopičnih ali ideoloških zablod. Recept "poenostavitev skozi ločitev", če naj bi šlo za ločitev med "ekonomsko" in "politično" sfero, odpove na dveh točkah.

1. Trg ni "osvobojen politike", marveč ga politika zagotavlja in regulira in je sposoben reprodukcije samo na osnovi tega politično posredovanega reda.

2. Niti ni politika "osvobojena trga", ampak se prej podreja ekonomskim predpisom, ki ga ekonomski sistem družbe predpisuje sodobni državi blaginje s sistemom taks (da ne omenjam privilegirane vpliva ekonomskih interesnih skupin ali fenomena korupcije). Kar zadeva idejo, da lahko enotnost družbenega življenja temelji na "skupnosti" ali "solidarnosti", je res, da je ta ideja prisotna tako v *populističnih* in fundamentalističnih protestnih gibanjih, vendar se navadno razvija v brezmočni politični anti-modernizem, če ne celo "prisilno podružbljanje" /*Zwangsvergemeinschaftung*/, ki ga vsili državni teror.

Zdi se, da te negativne ugotovitve priporočajo, da bi se manj ukvarjali s "klasičnimi" rešitvami in več z naravo samih problemov, ki jih poraja dosežena raven sektorske modernizacije, ki vključuje tudi probleme tistih rešitev, ki so se v družbah našega časa skozi razvoj družbe sami predstavili. Adekvatno osnovno izkušnjo intelektualnih in političnih elit v modernih družbah lahko, čeprav abstraktno, sumiramo s sledečim načelom: po eni strani so skoraj vsi faktorji družbenega, ekonomskega in političnega življenja naključni, izbirni in podvrženi spreminjanju, medtem ko so po drugi strani institucionalne in strukturalne premise, po katerih ta naključnost poteka, simultano odmaknjene iz horizonta politične (dejansko intelektualne) izbire. Sposobnost podsistemov za vedno nove opcije za akcijo lahko pripišemo samo njihovi nesposobnosti, da kontrolirajo ali odgovorno modificirajo usodne odnose, ki jih nenehno ustvarjajo na makro-nivoju. Ta koncepcija je prisotna tudi, ko govori Gehlen o "post-zgodovini" in postane otipljiva, ko Horkheimer in Adorno v **Dialektiki razsvetljenstva** pišeta o "svobodi /izbirati/ vedno isto". (6) Samo enostavne družbe, še ne modernizirane in notranje še ne zelo "bogate z opcijami" - in to bi lahko rekli na prvi pogled za politične revolucije, ki so se odvijale v dvajsetem stoletju - lahko postanejo revolucionarne iz notranjosti. Nasprotno so kompleksne družbe postale rigidne do take mere, da je že sam poskus normativno odražati ali obnoviti svoj "red", to je naravo koordinacije procesov, ki se v teh družbah odvijajo, dejansko nemogoč zaradi njihove praktične brezplodnosti in s tem njihove metodične neprimernosti. Teža ugotovljenih dejstev v skladu z doktrino resignacije pretehta ves razum. Še več, trdi se, da naj bi bila ideja hotene in načrtovane nove konstrukcije družbenega reda ali celo samo njegovega predrugačenja napačna, ker nenamerne posledice ovirajo voljo po spreminjanju in ji, ker so kot take predvidljive, jemljejo njeno nedolžnost.

Ne smemo prezreti ideje o načelu konstantnih vsot: čim več možnosti si odpremo, tem manj je pristopen kot opcija institucionalni okvir, s pomočjo katerega te opcije razkrivamo. Ta princip konstantne vsote lahko ilustriramo s primerom cest ali transportnega sistema, ki temelji na avtomobilih. V pogoju izredno velike (in v primerjavi z železniško povezanim transportnim sistemom, z njegovo komparativno togo prostorsko-časovno omejeno shematizacijo železniških postaj, voznih redov itd., ki so znatno narasli) svobode izbora lahko v takem sistemu vsak sodelujoči vstopi kadarkoli na katerikoli točki v uličnem ali cestnem sistemu, vendar pa hkrati sistem, ki dovoljuje to likvidnost gibanja, ostaja včistih fizikalnih (in seveda političnih in ekonomskih) izrazih nepremakljivo dejstvo, kar bi lahko rekli tudi za njegove notranje in družbene efekte. Preprosto se zaradi velikosti pravkar opravljenih investicij, ki naj bi se sedaj povrnilo, v takih primerih kaže vgrajen silovit odpor do revizije. Ti sistemi odprejo vse možne opcije, vendar jim onemogočajo, da bi lahko katerakoli v kateremkoli relevantnem časovnem obdobju shajala brez njih.

Vse to bi bilo brez problemov, če bi se lahko zanesli na rigidnosti in na njihovo totaliteto zaradi posedovanja značilnosti "modernega reda". To je, da bi po eni strani zagotovile svobodo izbora in bi bile po drugi strani sposobne rešiti probleme reda in koordinacije s pomočjo ustvarjene svobode. Vendar pa v obeh pogledih obstajajo danes dobro znani dvomi. Kar zadeva prvi kriterij, nas uči teorija razpoložljivih dobrin in vsakodnevna izkušnja, da lahko uporabna vrednost opcij hitro upade ali pa dejansko postane negativna z naraščanjem števila akterjev, ki izkoristijo to svobodo. Če vsi stojijo na prstih, ne more nihče videti bolje, glede na dobro znano formulacijo problema po Fredu Hirschu. Še enkrat ilustrirajmo realno vsebino te formulacije s primerom avtomobilskega transporta: več kot je ljudi hkrati za krmilom, manj hitro lahko vozijo na svoji poti. Lahko bi proučevali tudi mehanizme "endogene izgube relevance", če ne samo-likvidacije svobode izbire, s primerom institucionalizirane politične participacije, kot je pred kratkim prepričljivo pokazal Norberto Bobbio (Bobbio 1984). V svoji analizi Bobbio potrjuje tendenco liberalno-demokratskih sistemov (ki jo je opazil že Max Weber), da omogočajo formalnim pravicam demokratične participacije individualnih državljanov, da bi postale materialno prazne s tem, da skoraj avtonomnim "organom posredništva" dovolijo, da vladajo z "voljo ljudstva" namesto njih (v obliki birokratskih partij, interesnih skupin, političnih voditeljev in parlamentov). Poleg tega zaradi lastnih interesov v vzdrževanju njenih organizacijskih sposobnosti birokracija državne eksekutive v modernih demokracijah povečuje ovire, ki onemogočajo vpliv posameznika ali neorganizirane politične javnosti. Več kot uživa individualni državljan političnih pravic in bolj kot so državljani vključeni v uživanje teh pravic, bolj je posredno stimulirana rast števila organizacij in prerogativ, zaradi katerih te pravice (vsaj kadar so povezane s povprečnim informacijskim materialom in viri) potencialno izgubljajo na vplivu.

Bobbio ugotavlja, da sta s formalnimi organizacijskimi strukturami uničena in zadušena materialni pomen in politična uporaba vrednost teh pravic.

Državna oblast ne kaznuje poškodb, ki ji grozijo s strani demokratične participacije, z ukinitvijo teh pravic, ampak z razvojem imunizirajočih protitendenc, ki nevtralizirajo njihovo pravo učinkovitost in cilj. Horkheimerjeva in Adorno-va teorija "kulture industrije" je model za analogno dinamiko v odnosih, med estetsko kulturo in valorizacijo kapitala: kulturna avtonomija ni več branik individualnosti in svobode, ampak dobrodošla in tako manj transparentna pretveza za njeno uničenje. Če bi morali to idejo radikalizirati in posplošiti, bi se spopadli z ne povsem zgrešenim dvomom, da ostaja celotni vrsti modernizacijskih procesov pridobitev v avtonomiji in subjektivnosti fiktivna in nominalna, če jo nevtralizirajo "protitendence administracije". Prav tako po tej poti, ki jo je prelomilo razsvetljenstvo, se mit ohranja sam. V številnih permutacijah, od marksistične kritike odtujitve in reifikacije družbene teorije dalje, so identificirali in elaborirali tiste mehanizme, skozi katere modernost uničuje svoje lastne osvobajajoče temelje, načela in dosežke. V imenu napredka regresira v "železno kletko" (M.Weber) in organizira "kolonizacijo življenjskega sveta" (J.Habermas).

Upravičeni dvomi obstajajo tudi v zvezi z drugim kriterijem. *Neučinkovitost* ureditve in usmeritvenih mehanizmov je za *izgubami svobode* drugo frustrirajoče izkustvo, ki je tipično za moderne družbe. Upravljanje postane nezadostno, ko v modernih družbah sovpadajo trije faktorji. Prvi je faktor rastoče diferenciacije, ki povečuje odvisnost in ranljivost vsakega družbenega področja v odnosu do skoraj vseh drugih in tako raste globalna *potreba* po koordinaciji. Drugi je neprimernost razpoložljivih sredstev in mehanizmov za koordinacijo. In tretji je *nefleksibilnost*, okornost in upornost reviziji, ki skozi institucionalne inovacije zoperstavlja razpoložljive (vendar neustrezne) koordinacijske mehanizme vsakemu poskusu zožanja razkoraka med usmeritvenimi potrebami in usmeritvenimi kapacitetami, med "načrtno kompleksnostjo" (design complexity) in "kontrolno kompleksnostjo" (control complexity). Celo politične usmeritvene naloge zmernejših proporcev - recimo davčna ali pokojninska reforma, ki upoštevatva vsa znana dejstva, predviden razvoj in prizivne zahteve - so tako brezupno težak in časovno zahteven proces, da moramo zahtevo po koordinaciji zožiti na krajše obdobje, na manjše kroge interesnih skupin in na osrednje probleme, medtem ko moramo vse drugo izgnati preko horizonta pozornosti in premisleka to je preložiti na kasnejšo obravnavo, ki je zaradi tega težja. Načelo, ki ga uporabljamo tukaj, je načelo "delne koordinacije s pomočjo oklepajev", kar pomeni koordinacijo na račun tretje skupine ali prihodnosti. Koordinacija izredno obsežnih usmeritvenih problemov, ki jih ustrezno z naravo njihovih ciljev ne moremo rešiti v okviru nacionalne države - to je vojaškostrateških vprašanj ohranitve miru, upravljanje problemov revščine v tretjem svetu, vzdrževanje minimalnega ekološkega ravnovesja - se tako zdi povsem brezplodna. Takšni problemi kompatibilnosti izostrujejo kriterij zaradi velikosti, če ne ustvarjamo samo funkcioniranja sistemov ampak tudi njihovo popuščanje obstoječim normam. Tako torej živimo danes v državah zahodnega zavezništva v pogojih, ki vključujejo organizacijo vojaške pripravljenosti - pri

belem dnevu z demokratično oblikovano vlado in v imenu nas vseh - ki v določenih možnih primerih predvideva dejanja, ki bi jih najboljše označil izraz "nuklearni holokavst". Hkrati je pripravljenost na takšno akcijo (posebno zato, ker gre za *empirično* vprašanje ali se bodo ustrezne kavzalne razlega pojavile ali ne) sama po sebi dejanje, ki ga je težko uskladiti z etničnimi standardi in zahtevami, ki danes veljajo na krščanskem zahodu.

Organizacije in državne elite povsod razpravljajo o bližajoči se nevarnosti ali že doseženimi pogoji njihove "neobvladljivosti". Vpričo takšnih omejitev kolektivne zmožnosti za akcijo se nam vsiljuje vprašanje, ali govor o "moderni" družbi ni prej legitimen evfemizem in ali ne bi bilo bolje namesto tega govoriti o družbi, ki je prešla raznovrstne procese sektorskega narasta opcij in ki ima zato v resnici na razpolago moderno administracijo in umetnost, moderno industrijo in komunikacijsko mrežo, moderno vojsko in pedagogiko, ki pa kot moderna družba ne razpolaga z opcijami, kot razpolaga s tem zbirom delnih modernizmov in odnosi med njimi. Zdi se, da "deficit modernosti" /**Modernitaetsrueckstand**/ družbe postaja večji v smislu, da podsistemi postanejo bolj moderni in da je na tej makro ravni brezupno izkustvo stihije pravilo, ker se podsistemi racionalno povečujejo. Kaže, da prihaja do modernizacije delov na račun modernizacije celote. Prav zaradi "odprtosti v prihodnost" podsistemov in njihovih intenzivirajočih-inovacijskih sektorskih racionalitet se zdi, da je družba sama postala nesposobna zamisliti si lastno prihodnost kot projekt ali jo obvladati v skladu z elementarnimi parametri. Kot druga stran modernizacijskega procesa nastaja navidez paradoksalno zapletanje v status quo in nefleksibilnost celotne družbe, ki nima ničesar več skupnega z osnovnim motivom modernosti, to je sposobnostjo razpolaganja z opcijami in izbiranja.

II

Dejstvo, da smo dobili večjo svobodo razširjenih opcij, je fiktivno in pridobitev v usmerjanju globalnega družbenega sistema je pomanjkljiva. Ti dve razočaranji sta temelj tako teoretične kot politično-moralne kritike modernosti neokonzervativne desnice, kot tudi intelektualnega tabora, ki bi ga imenoval "postindustrijsko" levico. Kritika *neokonzervativne desnice* je znana. Prvič, osvobajajoče vrednostne konstelacije modernosti so ovržene in omalovaževane kot notranje kotradiktorne. Ostro se zavrača "hedonizem", teženje k napredku, "utopično širjenje horizontov", egalitarni motivi za "srečo človeštva" itd. Ta osnovni motiv modernosti, ki ni več v skladu z lastnimi moralnimi imperativi, je prevladoval v inavguralnem predavanju 31 let starega Maxa Webera v 1895: "Vsako upanje opustite, vi, ki boste vstopali: te besede so napisane nad vhodnimi vrati neznane prihodnosti človeške zgodovine" (7). Vendar pa je Weber v nasprotju z današnjimi neokonzervativci dopustil možnost *pozitivnih* referenc glede na njegovo koncepcijo integracije (vsaj notranje) buržoazne družbe. Takšen model družbene sinteze je pri Weberu ideja kulturne /**Kultur**-/ in nacionalne države, ki mu omogoča govoriti o "veličastnosti nacionalnega sen-

timenta" (8). K tej ideji sodi po drugi strani slavni formalni princip "etike odgovornosti", ki naj bi omogočil herojskim posameznikom na čelu ekonomskega in političnega aparata zgraditi tako sintezo (ki pa sama po sebi ni racionalno rekonstruktivna) divergentnih zahtev in vrednostnih premis dejavnosti različnih družbenih sfer. Onstran teh dveh principov je samo konfliktna dinamika, ki ne more regulirati kulturnega in družbenega, ekonomskega in vojaškega boja. V primerjavi s to koncepcijo "liberalca v obupu" (Mommsen) je sodobni neokonzervativizem bolj skromen, vendar manj dosleden. Po eni strani je pisan zbir tradicionalnih "povezujočih vrednot" (družina, narod, uspeh, privatna lastnina, religija) ponovno oživiljen in mora služiti zahtevam po disciplini, ne da bi pri tem bil sposoben imenovati skupni imenovalec vrednostnega ekvivalenta h konceptu **Kulturnation**. Ker niso uspeli pokazati samoumevnosti takšnega globalnega izhodišča, se morajo zagovorniki teh spisov vrlin soočiti s težavo, da je možno dvomiti glede vzorcev odkritosti in iskrenosti, s katero poskušajo zagovarjati veljavnosti modernizacijskih in povezujočih vrednot: kako nas lahko prepričajo v to, da se za te vrline zavzemajo iskreno, iz čistega etičnega prepričanja in ne želijo, da bi si dejansko okrepili privilegije in intervenirali v bojih za distribucijo na regresiven način.

Po drugi strani so zahteve po takšnih pridobitvah reda, če sploh so možne, zmanjšane do take mere, da sta kompatibilnost in zagotavljanje nadaljnjega obstoja dejansko interpretirana kot možna samo kot rezultat prisilnih sektorskih modernizacijskih procesov - bodisi v tehnološkem in ekonomskem tekmovanju na svetovnem trgu ali v oboroževalni tekmi: z drugimi besedami, kot stranski produkt zadovoljevanja "možnosti prevlade", ki si jo prizadevajo doseči z etiko prepričanja. Če upoštevamo oboje, nas to pripelje k znani dilemi neokonzervativizma, ki jo kritiki neokonzervativizma vidijo v dejstvu, da želi biti neokonzervativna politika hkrati reakcionarna v kulturni in družbeni politiki in neomejeno moderna v ekonomskih, tehnoloških in vojaških vprašanjih, medtem ko naj bi modernizem sam po sebi spodkopaval pogoje veljavnosti tega vzdrževanega tradicionalizma. Medtem ko /severno/ ameriška realnost v prvi polovici osemdesetih let kaže, da primerjava tradicionalizma in modernizma (koeksistenca smrtnih kazni, obvezne šolske molitve, nezakonitega abortusa, "znanosti ustvarjanja" in ostale skrbi Moralne Veličine povezane z mistifikacijo "visoke tehnologije", genetske tehnologije in oboroževalno-tehnološkega gigantizma) lahko dejansko doseže določeno stabilnost in postane zavajajoč model političnim silam v zahodni Evropi. Še pred petimi leti bi si težko predstavljali mejo, do katere si lahko očitno in vsaj začasno privoščimo oboje: sprostim logiko modernizma in vanjo vgrajeno dinamiko širjenja možnosti in hkrati učinkovito omejimo moderne ideje enakosti in osvoboditve.

Razen problemov *iskrenosti* svojih normativnih premis (vprašanje je, če te seveda temeljijo na moralnih argumentih ali prej na interesih) se mora neokonzervativna misel ukvarjati še s problemom "*vsebovanja resnice*" v svojih moralnih načelih, to je s problemom njihove racionalne prepričljivosti in tako z možnostjo njihovega posploševanja. Kako je mogoče demonstrirati resničnost

takih moralnih argumentov? Odgovor bo verjetno *ali* v zadržanem diskurzivnem stališču tistega, za katerega je sprejemljivo edino stališče soglasje brez pritiska, *ali* pa sklicevanje na samoumev-nost moralnih resnic in substantivnih imperativov. Če se odločimo za prvo in se resno lotimo diskurza, bomo tako zadeli ob ogrodje neokonzervativne kritike modernosti: kritika vrednot subjektivnosti in razuma bi morala upoštevati samo tiste medije in premise, katerih ekskluzivno veljavnost želimo označiti kot dvomljive in se s tem postavljamo v protislovje s samimi seboj kot tisti, ki s pisano besedo zahteva od drugih, da nehajo brati. Vendar nihče ne sprejme ne-diskurzivne alternative, ki bi vodila kamorkoli. Proglašanje eksplicitno "neosnovanih" /grundlos/ moralnih resnic ne more zagotoviti gotovosti lastne možnosti posploševanja. V tem primeru bi se lahko zadovoljivi z uporabo posameznikovih odgovarjajočih moralnih maksim; toda s funkcionalnih perpektiv je omejevanje tega stališča neustrezno prav tedaj, ko se zahteva zvestoba načelom - kot je to v primeru norm modernizacije, odpovedovanja, samo-omejevanja in obveznosti /Bindung/ - smisel, katerega smoter je izpolnjen le takrat, kadar lahko pričakujemo, da bodo vsi zvesti tem načelom. Sposobni moramo biti vsaj računati na "difuzni efekt" dobrih zgledov in človekovo sposobnost, da aktivira latentne norme recipročnosti v drugih, kajti zaradi družbeno-etničnih norm, o katerih govorimo tukaj, ni samo nekoristno, marveč celo samodestruktivno, če se jim (v ekstremnih primerih) podreja nekdo sam. Tako razmišljanje, ki bi ga lahko osvetlili s številnimi primeri (kot npr. z upoštevanjem omejitev hitrosti), predstavlja meta-etični zaključek, da je probleme mogoče tem manj uspešno "moralizirati", čim bolj dogmatiziramo odgovarjajoče moralne principe in jih obremenjujemo s "substantivnimi imperativi", namesto da bi jih pustili odprte na diskurzivni ravni.

Zrcalno podobo spornega mešanja motivov modernizma in reakcije je moč najti v političnih silah in motivih "*postindustrijske levece*". Neoromantični protest novih družbenih gibanj je toliko radikalno "moderen", kolikor ga vodijo vrednote avtonomije, emancipacije in identitete. Istočasno se ta protest usmerja proti tistim razvojnim rezultatom modernizacije (zaradi nereguliranega širjenja) tehnično-ekonomskega in politično-vojaškega sistema, ki povzroča tveganje za avtonomijo in identiteto kot tudi fizično integriteto in obstoj. Družba ima izkušnje in je teoretično torej družna-tveganja" (9), v kateri nova politika proizvodnje in produciranja postaja osrednja os konflikta. (10) Nova družbena gibanja, ki predstavljajo protest nasproti posledicam modernizacije, ki so popolnoma "moderna" v normativnem smislu, lahko označimo kot fenomen, ki na novi ravni nadaljuje osvobodilna buržoazna gibanja osemnajstega in zgodnjega devetnajstega stoletja, prav tako kot delavska gibanja devetnajstega in zgodnjega dvajsetega stoletja. Osrednji cilj, za katerega so si prizadevala družbena in politična gibanja *buržoazije*, je bil usmerjen proti privilegijem odločanja in *svojevoljnosti* predburžoanih političnih elit. Nasprotno je bil cilj prizadevanja pri *delavskem gibanju* usmerjen proti *revščini* in družbeni neenakosti kot spremljevalcema buržoazno-kapitalistične industrializacije. Demokratska pravna država je bila evlucijski dosežek, ki je izšel iz družbenega

gibanja buržoazije delno v povezavi z rastočim delavskim gibanjem in kejnési-jansko državo blaginje, kakršno poznamo iz poveljnega obdobja zahodnoevropskih industrijskih družb. V toliko je bila ekonomsko-politična struktura rezultat (čeprav ne nujen dosežek) nekomunističnih delavskih gibanj. *Nova družbena gibanja*, ki so bila zgrajena na teh gibanjih in iz njih izšla, so se osredotočila na tematiko *trpljenja in strahu*, ki so rezultat kršenj ali groženj fizični (ali v najširšem smislu "estetski") integriteti telesa, življenja ali načina življenja. Nosilci te protestne teme tako nadaljujejo motive in dosežke buržoazno-demokratskih in proletarskosocialističnih gibanj. *Brez* njihovih akumuliranih dosežkov ne bi bilo niti prilike niti možnosti boriti se proti poškodbam, kršitvam in trpljenju ali za zaščito življenja in za način življenja in boj proti kršitvam oblikovati v uspešno mobilizacijsko temo. Mednarodne organizacije kot so Amnesty International ali Greenpeace izražajo v zahodnih državah - dosti bolj kot "zelene" in "alternativne" politične iniciative in poizkusi - nujnost teh tem in izkušenj.

Po drugi strani ta kontinuiteta starih in novih družbenopolitičnih gibanj ni nepretrgana. Najdemo tri diskontuitete. Prvič, vsaj do sedaj ekološka, pacifistična, feministična, regionalistična in lokalistična avtonomistična gibanja še zdaleč niso uspela razviti okvirnega programa družbene transformacije, ki bi ga lahko primerjali s stopnjo konsistentnosti in razsežnosti, ki je značilna za zgodnja družbeno-politična gibanja. Drugo prekinitve vidim v tem, da v svoji kritiki modernizacije - ki ima popolnoma emancipacijski cilj - ta nova družbena gibanja niso povsem imuna pred skušnjavo, da bi se vrnila k nezmotljivim *predmodernim* idealom in osnovala svojo kritiko na partikularističnih, komunitarističnih, liberalističnih, anarhističnih, ekološko-biologističnih ali podobnih fundamentalizmih. Seveda bi lahko videli v teh simptomih normativne regresije *splošne* karakteristike družbeno-političnih gibanj s paralelami v zgodnji buržoazni romantiki in v "cehovski" koncepciji zgodnjega delavskega gibanja, posebno v Južnoameriških državah. Tretjo in najpomembnejšo diskontinuiteto vidim v dejstvu, da so nova družbena gibanja vzela kot objekt svoje kritike prav tiste institucionalne dogovore političnih pravil, materialne produkcije in znanstveno-tehnične inovacije, s pomočjo katerih bi lahko bile zahteve starejših gibanj že zadovoljene, če bi z njimi začela. Kritika je namreč usmerjena proti dinamiki industrijske *rasti* in znanstveno-tehničnih spremembam, ki so postale avtonomne in so pobegnile vsem učinkovitim družbenim vezem odgovornosti in proti funkcioniranju "države blaginje in militarizma", ki ji (družbena in vojaška) *vamost* poveri osrednjo vrednoto. (11) Ta diskontinuiteta poraja posebno težavo intelektualnih in političnih nalog, ki naj bi spravile delne racionalnosti tehnično-ekonomske učinkovitosti in državno-birokratskih varnostnih ukrepov z novo nastalo senzitivnostjo za trpljenje in zahteve po nekršenju pravic, seveda pa pri tem ne sme negirati njihove relativne pomembnosti in njihove praktične potrebe. Kar naj bo "družbeno sprejemljivo" in v skladu z življenjskimi pogoji, so glede na zahteve novih družbenih gibanj prav tiste politično-ekonomske strukture, ki so se zdele predhodnikom sodobnih družbenih gibanj kot garant in zaščitnik *njihovih* življenjskih pogojev. (12)

Dve notranje porojeni politično-teoretski stališči, ki zadevata negativne izkušnje in rezultate modernizacijskega procesa tako danes nasprotujeta ena drugi, medtem ko se zdi, da se vmesni prostor tistih, ki v *dobri veri* zagovarjajo nadaljnjo modernizacijo in se zavzemajo za nadaljevanje tehničnega in družbenega napredka na osnovah starega družbenega modela, vedno bolj prazni. Apologeti modernih struktur, ki s svojimi opravičili vzdržujejo nadaljnje sproščanje tehnološkega, ekonomskega, vojaškega in birokratskega razvoja kapacitet, se zatekajo k pred- in protimodernim katalogom vrlin in dolžnosti. Na drugi strani imamo iznajdljivo plejado intelektualnih formacij, široko pahljačo nasprotujočih si stališč, ki vse do zadnjega temeljijo na zviševanju osvobajajočih in avtonomijo porajajočih začetnih motivih modernosti, ki pa prav zaradi tega ostro kritizirajo že doseženo stopnjo modernizacije z znanimi argumenti kritike rasti in tehnologije, birokracije in profesionalizma. Zagovorniki tega stališča se izpostavljajo nevarnosti, da bodo zagrešili isto napako, kot jo brez premisleka delajo neokonzervativistični apologeti: doktrinarno absolutnost z vračanjem na načelih reda, ki izhajajo iz domnevnega "bistva" človeških bitij (ženskih ali moških), družbe, narave oziroma česarkoli, kar krepi kritiko preprostega življenja ali življenja pravega človeškega bistva kritika modernizacije ogroža impulze modernizacije. Shematična predstavitev te konstelacije sil bi lahko bila takšna:

STALIŠČA DO:

VREDNOTE MODERNOSTI

		pozitivne	negativne
srestva	pozitivna	"Socialdemokratski glavni tok"	"Neokonzervativna desnica"
modernizacije	negativna	"Post-industrijska levica"	"post-modernistični regresivni potenciali"

III

Ob koncu bi rad odgovoril na bolj neskromno in tako nedodelano vprašanje: kako se lahko regresivni potenciali (ki ga navajajo desničarski apologeti modernosti z neobremenjeno vestjo, medtem ko ga levičarska kritika modernosti navaja z občutkom slabe vesti) - vsaj v primeru zadnjih - otresejo tega regresivnega potenciala. Tako se vračam k že dokazani tezi, da je samooznačitev naših družb kot "modernih" v resnici evfemizem. "Družba" ni "moderna" v tem smislu, da "omogoča možnosti"; prej se ta modernost nanaša samo na njene konstitutive podsisteme materialne produkcije, kulturne reprodukcije, politične javne sfere in državne dominacije. Način, kako se ti podsistemi povezujejo in kako učinkujejo drug na drugega, pa moramo razumeti kot nenavadno tog, fatalen in je hermetično zaprt in ne omogoča nobene svobodne izbire. Vendar ne samo

to: razen svoje togosti in pomanjkanja možnosti opcij pa te integrativne tokove koordinacije ozančuje njihova neustrezna učinkovitost, ki jo vsi kritizirajo. Kar pomeni, da so parcialni procesi vplivali na druge parcialne procese v substantivnih, temporalnih ali družbenih pogledih, ki so ali popolnoma neznani ali nepredvidljivi in jih ni moč nevtralizirati ali kontrolirati do take mere kot jo "resnično" zahtevajo normativni parametri in funkcionalni pogoji ravnotežja prizadetih (ali drugih) podsistemov. V tako zgrajenih sistemih je izredno tvegano sloneti na domnevi, da se bo tisto, kar je dodatno zahtevano, dejansko tudi zgodilo ter da torej ne bo potrebno upoštevati tistih učinkov akcije, ki poteka in jih ni mogoče asimilirati. Situacijo bi lahko primerjali s tisto, v kateri letala vzletajo kjerkoli, še preden so piste na letališčih, kamor so namenjena, pripravljene - analogije za teriranje z brezskrbno uporabo "modernih" energetskih tehnologij dosti preden najdemo rešitev za shranjevanje in odstranjevanje radioaktivnih odpadkov, ne bi smeli gledati preveč dramatično. Na vseh področjih življenja je človek vedno bolj prisiljen zaupati (kar nikakor ne pomeni imunosti do razočaranja), da bo na nek način božja previdnost v svoji dobrohotnosti poskrbela, da bodo pravi akterji storili pravo stvar ob pravem času.

Take probleme prefinjene koordinacije in vodenja bi opisal kot problem modernizacije drugega reda. Niso stranski v odnosu do problemov modernizacija prvega reda kot je to v primeru, ko kateregakoli zahodnoevropskega obiskovalca, ki obišče države v razvoju, presune, ko išče pitno vodo ali telefon, ki deluje. Modernizacijski problemi drugega reda, jedro, ki zadeva racionalizacijo, se pojavlja na vseh področjih družboslovnih znanosti (na primer v teoriji kolektivnih dobrin, v teoriji korporativizma, družboslovno znanstveni sistemski teoriji kakor tudi v "teoriji komunikativne akcije").

Max Weber je bil mnenja, da je mogoče divergentne delne racionalitete spojiti v sprejemljivo sintezo, ki jo je mogoče zagovarjati z etičnimi kategorijami in da je možno najti njeno rešitev v "etiki odgovornosti" političnega vodstva organizacij in držav, v katerih se naj "čut za proporce" in "strasti" podredi specifični kombinaciji. Rešitev tega "etičnega" tipa je danes postala problematična, ker je težko podpirati Webrovo premiso, da odgovornost kjerkoli dejansko obstoji zaradi karizmatične osebnosti, to je političnih voditeljev, ki imajo "v rokah" (ali jih vsaj vidijo) vse relenavne spremenljivke. Če tega ne moremo predvidevati, se ne moremo več nasloniti na etiko elite ali konsenz elite, in problem se spremeni v vprašanje, kako je mogoče "odgovornost" zagotoviti z ustreznim institucionalnim načrtom. (13)

Zato, da bi premagali modernostne pomanjkljivosti /*Modernitätsrüdckstände*/, ki izstopajo v (tako nepravilno imenovanih) "modernih" družbah, lahko uporabimo za postavitev ali izboljšanje takšnega našrta tri metodološke pristope. Njihovi skupni problem je, kot sem omenil, odpiranje novih in hkrati legitimnih možnosti akcije v urejevanju problemov reda in koordinacije. Vprašanje lahko v tem pogledu razvijamo z namenom, da poskusimo razširiti kapacitete že dostopnih medijev koordinacije, to je, na primer, s povečanjem učinkovitosti administracije, z manjšimi motnjami tržnih mehanizmov ali z

večjim širjenjem /durchdringend/ (14) komunikativnih procesov prosvetljevanja in izobraževanja /Bildung/ politične javne sfere. Druga možnost je preoblikovanje področja uporabe različnih mehanizmov vodenja, tako da dosežemo nove povezave med trgom, državo in konsenzom. Tretjič, lahko si zamislimo, da pristopimo k vprašanju glede na povpraševanje in tako zmanjšamo potrebno stopnjo sposobnosti za koordinacijo in zagotavljanje kompatibilnosti na tak način, da dejansko upravljamo z razpoložljivimi kapacitetami vodenja. Razpoložljive alternative so potem: razširjenje, preoblikovanje in razbremenitev družbenih mehanizmov vodenja.

Prvič, kolikor zadeva strategijo razširjanja, je problem v poskusu rekonstrukcije funkcionalnega primata družbenega podsistema, pa naj je to trg, država ali skupnost in ga povzdigniti na nivo globalnega čuvaja reda. Prav tiste družbe s podsistemi, ki so že visoko modernizirani, imajo posebno slabe izkušnje s takšnimi enostanskimi pristopi k problemom družbeno-političnega reda. To velja predvsem, kadar gre za obvarovanje zgradbe družbenega življenja s sredstvi državne administracije in zakonske regulacije. Velja pa tudi pri primerih, kadar poskušamo zavarovati samo-regulativno logiko trga z makro družbenimi nalogami vodenja. Vendar pa je zaključek, do katerega pridemo, ko se soočimo z doktrinarno enostranskostjo /*Vereinseitigung*/ takšnih purističnih prepovedi politične ureditve, da z že razširjenimi regulacijami potreba za regulacijo, ki ostaja, prej raste kot upada. Bolj kot so regulacije birokratske, tem bolj se akcija razlikuje od tega, kar motivirajo takšna pravila in tem večji je razkorak, ki ga je potrebno premostiti z nadaljnjimi posebnimi regulacijami. Teoretično lahko predvidimo podobne pojave nenehnega samo-obdavčevanja, kadar gre za primere upravljanja trga ali čiste koordinacije v določeni skupnosti.

Druga alternativa za povečanje globalnih družbenih sistemov za "odgovorno" akcijo zahteva drugačne pristope. V primeru kombinacije različnih mehanizmov vodenja se poskuša preoblikovati njihove respektivne "jurisdikcije" v skladu z različnimi substantivnimi, družbenimi in (poslovno) cikličnimi parametri na takšen način, da njihova interpretacija in povezava med trgom, državo in konsenzom vodi k stopnji stabilnosti in "normalnosti", ki jo je še možno tolerirati. Vendar pa v trenutku, ko poskušamo najti za to kombinacijo recept kot "toliko trga, kot je mogoče, toliko države, kot je potrebno", ali še slabše, če želimo vključiti delček "zdrave pameti" v kompleks načrta vodenja, se soočimo s pomembnimi vzajemnimi netolerancami in tekmovalnostjo med mediji, če ne celo imperialističnimi zahtevami po ekskluzivni avtoriteti. Rog izobilja sodobnega ekonomskega, družbenega trga delovne sile in pedagoška protislovja so odličen primer za to, kako težko je premakniti meje avtoritete v eni ali drugi smeri - recimo med zaposlitvene prerogative zaposlovalcev in avtoriteto države blaginje ali med pravicami staršev in zahteve po enotnosti na področju izobraževalne politike. Sfera tržno-reguliranih družbenih procesov dokazuje posebno občutljivost do takšnih postopnih slabšanj in minimalna slabitev sfere avtoritete lahko vodi v rušenje ravnotežja, ki se poglablja in vodi k neinvestir-

anju. S tem smo se dotaknili (očintega) protislovja v tem dejstvu, da najbolj goreči zagovorniki tržne tekmovalnosti izkazujejo največjo averzijo v trenutku, ko se ta tekmovalnost prenese s trga na rivalne pristope vodenja trga, državne avtoritete in solidarnostne (na primer kooperativne) produkcije ter delovne procese. Jasno je, da je formule kot "toliko x, y, z kot je potrebno/možno" težko uresničiti zaradi tega, ker je težko opredeliti operativne kriterije in kriterije konsenza za tisto, kar bi bilo "potrebno" ali "možno" v danem primeru.

Zaradi teh negativnih ugotovitev bi bilo po mojem mnenju koristno bolj natančno upoštevati tretjo alternativo "razbremenitve" in si natančneje ogledati merilo in strategije, ki lahko problem koordinacije in kompatibilnosti napravijo obvladljiv ne le z razširjanjem kapacitet vodenja, marveč tudi z zmanjševanjem potreb po vodenju. Kot smo videli, slonijo sektorski modernizacijski procesi in substancialne pridobitve v ekonomskih, političnih, estetskih, birokratskih in vojaških možnostih na družbenem načelu diferenciacije in specializacije. Rezultat je ustrezno narasla vzajemna "brezbrižnost", če sfere akcije nasprotujejo druga drugi. Njihova notranja racionalnost pridobi in njihova povečana svoboda izbire povzroča dilemo, da se medsebojno obremenjujejo z zunanjimi racionalnostmi in vsemi vrstami "družbenih stroškov". Razen tega narašča njihova medsebojna odvisnost; podsistemi akcije izgubljajo svojo samoupravo, ker morajo temeljiti na pripravljalnih in komplementarnih dosežkih medsebojnih odnosov. Iz tega konteksta izhaja znani problem vodenja, ki nam ga v mnogih sferah politike (od geo-strateške do bančne regulacije) pogosto predstavljajo z metaforo "verige domin". Zdi se, da je rešitev teh problemov v zagotavljanju medsebojne neodvisnosti teh elementov in - da ostanemo pri metafori - povečanju razlike med skupinami domin. Če rešitev tega (sistemsko-teoretično preoblikovanega) problema odgovornosti odpove, to poškoduje uporabno vrednost in vrednost blaginje opcij v individualnih podsistemi. Jasno je, da lahko vsak sledi naši poti modernizacije in sektorskega povečanja kapacitet, toda če zgoraj omenjene funkcije vodenja niso v skladu s kapacitetami za izvajanje, nastopi suboptimalna situacija, ki smo jo v drugem kontekstu označili kot "kolektivno samooškodovanje" in ki jo teorija iger predstavlja kot zapornikovo dilemo.

Racionalni izračun nam pokaže, da nikakor ne smemo omejiti pridobitve sektorske modernizacije kot take, ampak jih moramo uravnovesiti z izgubami blaginje, ki se izraža v obliki deficitov vodenja in ne ker prizadeva družbo kot celoto, ampak tudi vsakega posameznika v njej. Vendar pa pri tem nimamo enote izračunavanja ali računskega okvira za izračunavanje, s pomočjo katerega bi lahko to izračunali. Predvsem nam manjka praktična možnost resnične izbire tistih "ničelnih-opcij", ki bi varovale pred nadaljnjim stopnjevanjem neobvladljivih problemov vodenja, posebno v tistih primerih, kjer čista intuicija kaže, da bi bila pridobitev in koristnost, ki bi nam ga dalo nadaljnje izkoriščanje nadaljnjih opcij, negativna. Kajti večina državljanov dejansko nima možnosti, da bi odločali *samo zase* v nasprotju in proti nadaljnjemu povečanju svojih opcij. To pomeni, da se ne morejo ločiti od dejansko objektivnih procesov nadaljnje rasti

avtomobilskega transporta, uporabe kemikalij v poljedelstvu, kabelskih medijev, oboroževalne tekme, mednarodnega tehnološkega tekmovanja itd. - tudi če so prepričani, da gre za predpogoj "odgovorne akcije". Prava utopija je v izračunavanju ničelneopcije, racionalne samo-omejitve vpričo eksponencialnega naraščanja tveganja medsebojne odvisnosti.

Obstaja dvom, da se v veliko področjih življenja in akcije nadaljnja modernizacija ne bi "izplačala" zaradi tveganih problemov vodenja, ki bi dolgoročno uničili ustrezne prodobitve v blaginji. Ta sum zaznavamo pod površjem mnogih družbenopolitičnih diskurzov. Kar ohranja ta dvom *pod* površjem, je v večini primerov verjetno skrb, da obstoječe tehnične, ekonomske in vojaške medsebojne odvisnosti obremenjujejo vsako ničeno opcijo z resničnimi izgubami blaginje.

Zaradi visoke medsebojne odvisnosti navadno povsem upravičen strah je predvsem v tem, da bi se morali odreči *marginalnim* prednostim, kar bi lahko imelo za posledico nepreračunljive neugodnosti. Če se (kot je v vojni in darvinizmu) druga najboljša rešitev ne razlikuje več od najslabše, postane ničelna-opcija nevzdržna. Narava obstoječih medsebojnih odvisnosti nas v tem modelu sili k dviganju vedno večjih medsebojnih odvisnosti, predvsem odgovornosti, in modernizacija potem ni, da parafraziram Maxa Webra, "konjska vprega, iz katere lahko izkočiš, kadar hočeš".

Mogoče lahko zamenjamo vozilo ali ga preuredimo na tak način, da je globa, ki je do sedaj preprečevala odločitev za ničelno opcijo, zmanjšana na znosen nivo. Mislim, da bi postopno zrahljanje odnosov medsebojne odvisnosti resnično lahko bil način za odpravo ogromnega deficita modernosti celotne družbe in povečal našo možnost, da bi se ukvarjali s problemi, ki so rezultat posameznih sektorskih modernizacij. Ne poznam nobenega argumenta, ki bi navajal, da stopnja medsebojne odvisnosti, ki sama postja stimulus za nove, tvegane medsebojne odvisnosti, načeloma ne bi mogla postati objekt strateškega vplivanja družbe same nase in s tem objekt postopne transformacije. Naj navedem primer, ko bi lahko našli povezavo med komparativno povsem ugodno situacijo na trgu delovne sile, kakršna je sedaj vidna v štirih zahodnoevropskih industrijskih državah: Norveški, Švedski, Avstriji in Švici ter med dejstvom, da samo te države - v nasprotju z državami EGS (Common Market) - ne pripadajo *nobenemu* nadnacionalnemu politično-ekonomskemu zavezništvu. Pridobivanje opcij, ki je posledica odpiranja ničelnih-opcij, ki jih je možno asimilirati in tolerirati (na primer medsebojna odvisnost dežel EGS kot posledica članstva v skupnosti), je očitno: obstaja v povečanju možnosti, da odgovorno reagiramo na posledice lastnih akcij. Seveda so ničelne-opcije racionalne samo takrat, kadar odpovedovanje opcijam pomeni vsaj enako veliko pridobitev v globalni kontroli ali da se spremeni struktura, ki omogoča večjo odgovornost. Zato, da bi realizirali povečane možnosti kontrole, bi bilo potrebno postaviti med družbene podsisteme "pregradne stene", ki bi bile po eni strani relativno nepropustne za negativne zunanje učinke in bi po drugi strani tudi zmanjšale odvisnost teh podsistemov od zahtevanih vlaganj in uslug

drugih akcijskih sistemov. Seveda to ne more privedi do razdelitve funkcionalno diferenciranih družbenih kompleksov v strukturo samo-zadostnih monad, marveč naj vsebuje previdno zmanjševanje substantivnih družbenih in časovnih distanc med akcijami in njihovimi posledicami do tak stopnje, ki bi čimprej omogočila kognitivno razumeti in nekako politično-moralno presoditi kvaliteto tega kompleksa. Družbeni, politični in ekonomski akcijski sistemi so lahko dejansko tako preoblikovani, da sta refleksija kasnejših njihovih akcij in njihova možnost obrambe pojasnjena akterjem. Tako so vice versa osvobojeni neposredne odvisnosti zaradi omejitev drugih akcijskih sistemov.

Takšno zmanjševanje zunanjih vplivov in odvisnosti je predmet konceptualizacij znanstvenih razprav, ki temeljijo na takih konceptih "opiranja na lastne moči" ali "vase osredotočenemu razvoju" (v razvojni sociologiji), "ohlapnemu povezovanju" (v sociologiji organizacij), decentralizaciji ali "devoluciji" (v politični sociologiji). Skupna osnovna ideja je preoblikovanje družbenih sistemov na tak način, da manj obremenjujejo svoje okolje z ekonomskimi in političnimi zunanjimi vplivi in hkrati postajajo bolj avtonomni v odnosu do njihovega okolja, od katerega je v celoti moč pričakovati postopno moderacijo problemov koordinacije in potreb usmerjanja. Ta sugestija se nedvomno razlikuje od liberalnih ali romantičnih koncepcij, ker tukaj ni glavne problem prositi za "naravno pravo" ako esencialno prioriteto individuumov ali "majhnih" enot, ampak prej uporaba specifičnih kapacitet akcijskih sistemov, ki so se znebili dušecih odnosov medsebojnih odvisnosti in ki tako razvijajo možnosti za "odgovorno" akcijo, za makro-družbene procese usmerjanja.

Problem samo-omejitev akcijskih učinkov in odločitev v časovni dimenziji se mi zdi posebno pereč. Upoštevanje te perspektive bi povzročilo, da so prednosti metodološko vračunane v odločitve za tiste potencialno problematične alternative, katerih posledice ne sežejo daleč v prihodnost. Če poudarjamo kratkoročne verižne učinke in reverzibilnost, lahko preprečimo sedanjim pridobitvam v opcijah, da bi se v prihodnosti spremenile v ozka grla pri usmerjanju posledic opcij. To stališče je relevantno v območju ob-novljivih virov energije in tudi na drugih področjih, kot so urbanistični razvoj in socialno varstvena reforma. Ta pristop bi bil v skladu s takšnim kriterijem racionalne odločitve, urejenim po časovni dimenziji, če odločitve ne bi bile pod časovnim pritiskom, ki ga izvajajo tisti, ki sprejemajo odločitve. Združljive s tem kriterijem bi bile odločitve, ki bi bile vzpostavljene - na primer skozi vpeljavo moratorija (15) ali skozi ponavljajoče se odločitvene procedure - v času, ki je potreben za omogočanje razširitve možnih subsekventnih učinkov odločitev in za obvarovanje pred nepremišljenostjo. V družbenem smislu bi imela ista osnovna ideja "racionalnosti skrajšanih verižnih učinkov" za posledico zmanjšanje družbenih razvejanih birokratskih in upravljalških odločitev s pomočjo povečane zaščite ustavnih pravic ali z zavarovanjem pred odlaganjem le-teh ali s pomočjo uvajanja lokalne avtonomije in pravic veta, kar bi preprečilo razkroj subsekventnih učinkov in njihovo nenadzirljivost.

Ni mogoče oporekati, da vsaj v večini primerov substantivna, časovna in

družbena samo-omejitev akterjev vodi k določenim izgubam blaginje in odpovedi na njihov račun. Z odpovedjo nadaljnji modernizaciji njihovega področja akcije podpirajo modernost in z usmeritvenimi možnostmi celotno družbo. Prav tako je slabo razvidno, zakaj takšna odrekanja ne bi mogla postati sprejemljiva ali pravzaprav celo privlačna, če bi jim kot "protiutež" dodelili subvencije ali garancijo nadaljnjega obstoja in zaščite. Če je modernizacija podsistema, še posebno produktivnost blagovne produkcije, že tako razvita, kot je to v zahodnoevropskih industrijskih družbah, ni jasno, zakaj naj bi v principu primanjkovalo tistih virov, s katerimi lahko družba kompenzira svoje člane, če se *odrečejo* nadaljnjemu povečanju določenih opcij in s tem dosežejo modernizacijo makro-ravni makro-družbenega upravljanja kot celote. Primer te povezave, ki je pogosta v današnjih razpravah o politiki družbe in politiki trga delovne sile, je sugestija, da bi udeležba na trgu delovne sile in distribucija prihodka bili razvezani. To pa na takšen način, da ljudje, ki so se odločili za ničelno-opcijo glede na participacijo k delovni sili, ne bi bili kaznovani z različnimi izgubami prihodka, marveč bi lahko zahtevali "osnovni prihodek". Na ta način bi lahko bile ekonomske, tehnične, demografske (upoštevajoč starostno zavarovanje) diskontinuitete zaščitene pred eksternaliziranjem in bi bile nekako neposredne in odločujoče za prikrajšanje tistih, ki bi izgubili svoje delo ali zahtevo po prenosu plačila. Z drugimi besedami: iz substancialnih ekonomskih in družbeno-političnih problemov usmerjanja lahko izvira olajšanje.

Če postavimo problem v tej obliki kot problem optimizacije rešitve, ki ima za posledico zamenjavo marginalnih odpovedi za povečanje možnosti z dosežkom v možnostih usmerjanja (ali natančneje za marginalno reševanje problemov vodenja, ki jih povzročajo nepredvidljive kasnejše posledice in rezultati akcije), tedaj odpadejo pri ložnosti in skušnjave za anti-moderno povečevanje ničelnih-opcij. Majhnost, približevanje naravi, preprostost, skromnost, samovlada, ležernost, solidarno samousmerjanje itd. nikakor niso samorazvidne moralne ali estetske vrline; prej imajo vse te vrline ceno, ki jo je racionalno opravičljivo plačati. Ta pa je tolikšna, da se lahko s plačilom izognemo tveganju nadaljnjega povečanja kompleksnosti in problemom usmerjanja, ki so povezani s to kompleksnostjo in ki jih je prav zaradi tega težje obvladati. "Majhno" nikakor ni nujno "lepo", občasno je celo "modro". Če naj bi taki izračuni postali relevantni za akcijo (onkraj kroga ideoloških zagovornikov ničelnih-opcij), bi bilo potrebno predvideti politično organiziranje uravnavanja stroškov na tak način, da stroškov za *kolektivno* dobro tistih, ki so se odrekli in se tako racionalno samo-omejili, ne bi *individualno* plačevali tisti, ki ustvarjajo predpogoje za te koristi. Racionalnost "etike odgovornosti" samoomejitve bo refleksen korak, ki ga bo priznala realizacija do tiste mere, do katere je mogoče ničelne-opcije asimilirati in tolerirati v nadaljnji stopnji politične modernizacije. Posledica tega bi bila, da se družbe, ki so dosegle pogoje svoje modernizacije, podredijo "moderni" reviziji in se institucionalno postavijo na stališče, da se bodo bolj selektivno odločale za nadaljnje modern-

izacijske procese.

Ta razmišljanja o modelih in primeri njihove uporabe naj pokažejo, da obstoji v "modernih" družbah *fundamentalen* paradoksalen odnos med sektor-skim povečanjem kapacitet in opcijami na eni strani in globalno rigidnostjo in negibljivostjo na drugi. Bolj občutljivi kot postajajo podsistemi, tem bolj usoden postaja problem njihove življenja sposobne koherence. V tem smislu ne smemo prezreti pesimističnih perspektiv, da lahko zaradi posledic hitrih modernizacijskih procesov družba nazaduje v pogoje neme obsojenosti na usodo, in postane nefleksibilna. Prav premagovanje tega je bil osnovni motiv modernizacijskih procesov. Toda enako bi morali biti jasno, da med ekstremoma moderniziranih (čeprav rigidibilnih) in ("primitivnih", vendar revolucije zmožnih) družb leži splet posrednih kombinacij, v odnosu do katerih so omejene prednosti razširjenih opcij za akcijo in povečane usmeritvene zmožnosti ločene druge od druge in medsebojno uskladjive.

OPOMBE

1. W. Zapf, 1975, str. 217
2. Ibid., str. 44
3. Ibid., str. 212
4. J. Berger, 1985, str. 488
5. M. Weber, 1965, str. 188
6. M. Horkheimer, T.W. Adorno, 1947, str. 198
7. M. Weber, 1958, str. 12
8. Ibid., str. 25
9. Cf. U. Beck, 1986
10. Cf. H. Kitschelt, 1985
11. Cf. C. Offe, 1985
12. Cf. J. Habermas, 1985, str. 156
13. Cf. U. K. Preuss, 1984, str. 145
14. Cf. C. E. Lindblom, 1977
15. V mnogih državah so vrata bank opremljena z mehanizmi, ki zadržijo vrata zaprta še nekaj sekund po tem, ko ste pritisnili na kljuko. Očitno je, da se izgube svobode, ki so s tem moratorijem vsiljene strankam, nahajajo v povsem sprejemljivem odnosu do povečane varnosti nasproti bančnim ropom.

iz angleščine prevedla: A. Dvoržak

REFERENCE

- Beck, U., *Risikogesellschaft: Auf dem Weg in eine andere Moderne*, Frankfurt: Suhrkamp 1986.
- Berger, J., "Der Kapitalismus: Ein unvollendbares Projekt?" v B. Lutz, ed., *Verhandlungen des 22. Deutschen Soziologentages*, Frankfurt: Campus 1985.
- Berger, P., *Facing up to Modernity* (New York, 1977).
- Bobbio, N., "The Future of Democracy", *Telos* 61 (jesen 1984), strani 3-16.
- Habermas, J., *Theorie des Kommunikativen Handelns* 2 vols. (Frankfurt 1981).
- Habermas, J., *Die neue Unübersichtlichkeit: Kleine politische Schriften V* (Frankfurt 1985).
- Hirsch, F., *Social Limits to Growth* (London 1976).
- Horkheimer, M. in T.W. Adorno, *Dialektik der Aufklärung* (Amsterdam 1947).
- Kitschelt, H., "Materielle Politisierung der Produktion: Gesellschaftliche Herausforderung und Institutionelle Innovationen in fortgeschrittenen kapitalistischen Demokratien", *Zeitschrift fuer Soziologie* (1985).
- Lindblom, C.E., *Politics and Markets* (New York, 1977).
- Luhmann, N., *Soziale Systeme: Grundriss einer allgemeinen Theorie* (Frankfurt, 1984).
- Offe, C., "New Social Movements: Challenging the Boundaries of Institutional Politics", *Social Research* (1985), No.4, 817-868.
- Preuss, U.K., *Politische Verantwortung und Buergerloyalitaet* (Frankfurt, 1984).
- Weber, M., "Der Nationalstaat und die Volkswirtschaftspolitik", v Weber, *Gesammelte politische Schriften* (Tuebingen, 1958) strani 1-25.
- Weber, M., *Die Protestantische Ethik* ed. J. Winckelmann (Munich 1965).
- Wehler, H.U., *Modernisierungstheorie und Geschichte* (Goettingen, 1977).
- Zapf, W., *Theorien des sozialen Wandels*, Cologne (Berlin 1911).